

Primula farinosa L. na Pomorzu Gdańskim

Primula farinosa L. in the Pomorze Gdańskie region

TOMASZ S. OLSZEWSKI

T. S. Olszewski, Katedra Taksonomii Roślin i Ochrony Przyrody, Uniwersytet Gdański, Al. Legionów 9, 80-441 Gdańsk, e-mail: tso@univ.gda.pl

ABSTRACT: The distribution of *Primula farinosa* in the Pomorze Gdańskie region is described. The only locality recorded in the region was situated near Gdańsk-Zaspa. The species is regionally extinct (RE) in the region.

KEY WORDS: *Primula farinosa*, regionally extinct species, Pomorze Gdańskie region

Pierwiosnka omączona *Primula farinosa* L. (Primulaceae) jest niewielką byliną, która zaliczana jest do najrzadszych składników polskiej flory. Gatunek ten występuje na torfowiskach niskich i bagnistych łąkach (Czubiński 1950; Pawłowska 1963; Kaźmierczakowa 2001; Hambler, Dixon 2003). Jest ona gatunkiem charakterystycznym rzędu zespołów *Caricetalia davallianae* (Matuszkiewicz 2005).

Zasięg *Primula farinosa* ma charakter dysjunktywny i obejmuje Europę oraz południową Syberię i część Dalekiego Wschodu. W Europie zwarty obszar występowania gatunku obejmuje południową Skandynawię i południowo-wschodnie obszary nadbałtyckie. Występuje ona także w górach południowej i środkowej Europy oraz Wielkiej Brytanii i na nizinie środkowoeuropejskiej. W Polsce północnej ma charakter reliktu glacialnego (Czubiński 1950; Meusel i in. 1978; Hultén, Fries 1986a, b; Kaźmierczakowa 2001). W Polsce pierwiosnkę omączoną notowano na 9, w większości niżowych, stanowiskach, z których tylko jedno – koło Jaworek w Beskidzie Sadeckim – jest aktualne (por. Kaźmierczakowa 2000, 2001; Zając, Zając 2001).

Gatunek ten należy do krytycznie zagrożonych w skali kraju (CR) (Kaźmierczakowa 2001), bądź wymierających (E) (Zarzycki, Szela 2006). Na Pomorzu Zachodnim ma on status taksonu wymarłego (EX) (Żukowski, Jackowiak 1995), a na Pomorzu Gdańskim regionalnie wymarłego (RE) (Markowski, Buliński

2004). Pierwiosnka omączona objęta jest ścisłą ochroną gatunkową (Rozporządzenie... 2004).

Celem pracy było poznanie rozmieszczenia i weryfikacja kategorii zagrożenia *Primula farinosa* na Pomorzu Gdańskim. Została ona wykonana w ramach prac nad krytycznym wykazem roślin naczyniowych Pomorza Gdańskiego i nową wersją czerwonej listy regionu.

1. Materiał i metody

Materiał do badań nad rozmieszczeniem na Pomorzu Gdańskim stanowiły dane literaturowe z okresu 1768-2001 oraz wyniki własnych badań terenowych przeprowadzonych w roku 2009. Granice Pomorza Gdańskiego przyjęto za Markowskim i Bulińskim (2004). W celach porównawczych zestawiono także (w oparciu o literaturę) stanowiska zlokalizowane w regionach sąsiadujących z terenem badań.

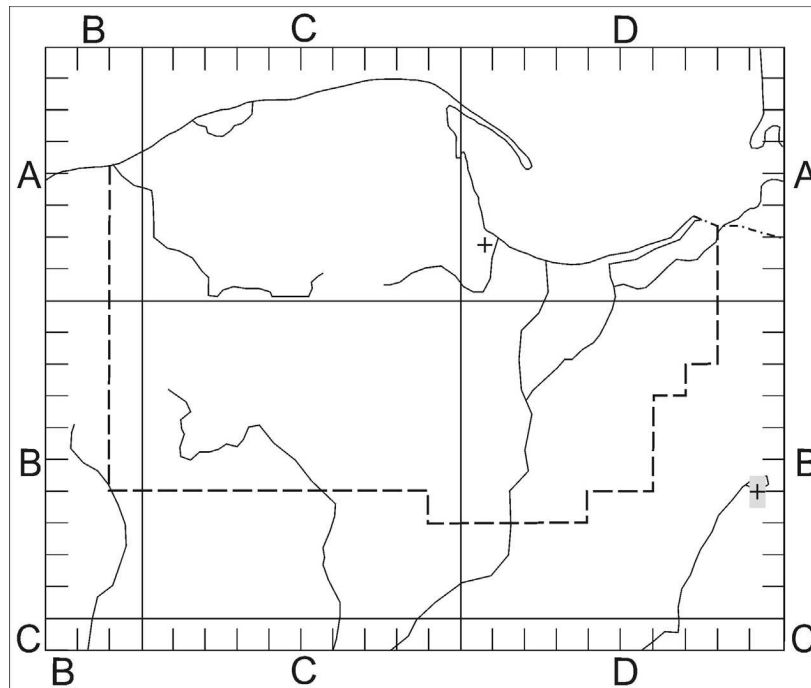
Na podstawie zebranych danych sporządzono wykaz stanowisk, z lokalizacją w sieci kwadratów ATPOL (por. Zając 1978), w postaci uszczegółowionej, tj. w kwadratach niższego rzędu o boku 5 km (por. Markowski, Buliński 2004). O ile było to możliwe przy opisie stanowisk podano datę odnotowania gatunku w terenie.

Zebrane informacje posłużyły do sporządzenia mapy rozmieszczenia *Primula farinosa* na Pomorzu Gdańskim, w siatce kwadratów ATPOL.

2. Wyniki

Wykaz stanowisk

DA80b – okolice Gdańska (Reyger 1768); Zaspą, 1828 r. (Klinsmann, okaz zielnikowy za Preussem 1928) (ryc. 1); Gdańsk, Zaspą (Weiss za Menge 1839; Weiss za Klinggraeffem 1848; Zaspą, łąki, ok. 1850 r. (Mössen za Lützowem 1892); Zaspą, nielicznie (Schmidt za Klinggraeffem 1854); łąki przy drodze od Wisły na Zaspę, 1865 r. (Abromeit 1865 za Abromeitem i in. 1931); Zaspą, nielicznie (Klinggraeff 1866); pomiędzy Młyniskami a Zaspą, 1876 r. (Bail za Conwentzem 1901-1902), potem nieodnotowany (Conwentz 1901-1902); Zaspą, zatorfiona łąka, nielicznie (Klinggraeff 1881); Zaspą, od kilku dziesięcioleci gatunek wymarły na stanowisku (Preuss 1911); stanowisko historyczne (Czubiński 1950; Zając, Zając 2001); w 2009 r. nie odnotowano gatunku i uznano za stanowisko historyczne (T. S. Olszewski 2009, mat. niepubl.).

Ryc. 1. Rozmieszczenie *Primula farinosa* na Pomorzu Gdańskim
 Fig. 1. Distribution of *Primula farinosa* in the Pomorze Gdańskie region

3. Podsumowanie wyników i dyskusja

Po raz pierwszy *Primula farinosa* została odnotowana na terenie Pomorza Gdańskiego przez Reygera (1768) – opisał on ją z okolic Gdańska, ale bez podania dokładnej lokalizacji. Autor ten prawdopodobnie stwierdził ją na stanowisku określanym później jako Zaspą. W okresie późniejszym pierwszotka omączona była notowana tu w latach 1828-1876 (por. Lützow 1892; Conwentz 1901-1902; Preuss 1928; Abromeit i in. 1931).

Pomimo, że gdańskie stanowisko *Primula farinosa* opisywane było jako Zaspą, znajdowało się ono prawdopodobnie poza jej dzisiejszymi granicami. W XIX w. Zaspą obejmowała także tereny dzisiejszego Nowego Portu i Letnicy. Pierwszotka omączona występowała na podmokłych łąkach (por. Klinggraeff 1881), które rozciągały się od brzegów Martwej Wisły w głąb lądu, obejmując m. in. Młyniska, Letnicę i Nowy Port. Na terenie tych dwóch ostatnich dzielnic były one najlepiej wykształcone i otaczały nieistniejące już dziś jezioro Zaspą (por. Pelczar 1967; Nocny 2005). Prawdopodobnie stanowisko *Primula farinosa* było zlokalizowane w tym rejonie. Wskazywać na to może pośrednio obecność

innych gatunków torfowiskowych nad jeziorem Zaspą, takich jak *Liparis loeselii* (por. Bethke 1883).

Omawiane stanowisko jest jedynym miejscem na Pomorzu Gdańskim, gdzie odnotowano pierwiosnkę omączoną. Najbliższe mu stanowiska zlokalizowano pod Kołobrzegiem (Müller 1898, 1904; Czubiński 1950) i w okolicach Ostródy (por. Klinggraeff 1866; Müller 1898, 1904; Czubiński 1950) (por. ryc. 1). Oba wspomniane stanowiska mają obecnie charakter historyczny (por. Abromeit i in. 1931; Steffen 1931; Polakowski 1962; Jutrzenka-Trzebiatowski, Dziedzic 1989; Żukowski 1992 za Kaźmierczakową 2001; Zając, Zając 2001). Według Czubińskiego (1950) stanowisko na Zaspie miało charakter łącznikowy pomiędzy zachodnio- a wschodnioeuropejską częścią zasięgu gatunku.

Prawdopodobnie ostatni raz odnotowano *Primula farinosa* na Zaspie w 1876 r. (Bail za Conwentzem 1901-1902). Potem podaje ją jeszcze Klinggraeff (1881) jednak nie wiadomo czy opierał się on na późniejszych danych terenowych czy jedynie na wcześniejszych doniesieniach literaturowych. Jako gatunek wymarły w regionie podają ją Conwentz (1901-1902) i Preuss (1911). Można więc z dość dużą dokładnością określić czas ustąpienia pierwiosnki na stanowisku na ostatnie dwudziestolecie XIX w. W podobnym czasie gatunek zanikł na stanowisku pod Ostródą, gdzie jego obecności nie potwierdzono po 1866 r. (por. Abromeit i in. 1931; Steffen 1931; Polakowski 1962). Dłużej utrzymał się natomiast w Zieloniewie pod Kołobrzegiem, gdzie zanikł w XX w. pomimo występowania dogodnych dla niego siedlisk (Kaźmierczakowa 2001).

Przyczyną ustąpienia *Primula farinosa* na omawianym stanowisku było przypuszczalnie osuszanie i melioracja podmokłych łąk, pierwotnie w celu ich użytkowania rolniczego; później tereny te zostały zajęte pod zabudowę mieszkalną i przemysłową (por. Conwentz 1901-1902). W chwili obecnej obszar ten jest całkowicie zurbanizowany, a siedliska dogodne dla pierwiosnki całkowicie zniszczone. Jedyne miejsca podmokłe to nieliczne rowy odwadniające i zlokalizowane na terenie dawnego jeziora zbiorniki, stanowiące miejsce zrzutu popiołów z elektrociepłowni (T. S. Olszewski 2009, mat. niepubl.). Fakt, że populacja badanego gatunku była tu prawdopodobnie niezbyt duża (por. np. Klinggraeff 1854, 1866) dodatkowo przyspieszył jej wyginięcie. Przekształcanie i niszczenie siedlisk jest przyczyną zaniku stanowisk także w innych częściach zasięgu, zarówno w kraju, jak i zagranicą (por. Kaźmierczakowa 2000, 2001).

Wobec całkowitego zniszczenia siedlisk zajmowanych niegdyś przez pierwiosnkę omączoną, jak i nie odnalezienie jej w ciągu ostatnich ok. 130 lat, stanowisko w Gdańsku-Zaspie należy uznać za historyczne. Tym samym status *Primula farinosa* na Pomorzu Gdańskim jako gatunku regionalnie wymarłego (RE) nie uległ zmianie.

Podziękowania

Autor składa serdeczne podziękowania koleżance dr Joannie Bloch-Orłowskiej za pomoc w wykonaniu mapy.

Literatura

- ABROMEIT J., NEUHOFF W., STEFFEN H. 1931. Flora von Ost- und Westpreussen. 2(3): 781-828. Kommissionsverlag Gräfe und Unzer, Berlin-Königsberg.
- BETHKE 1883(1884). Bericht über die botanische Untersuchung der Umgegend von Danzig. – Schrift. Phys.-Ökon. Ges. Königsberg 24: 44-47.
- CONWENTZ H. 1901-1902. Die Gefährdung der Flora der Moore. – Prometheus 13(11): 1-9.
- CZUBIŃSKI Z. 1950. Zagadnienia geobotaniczne Pomorza. – Bad. Fizjogr. Pol. Zach. 2(4): 439-658.
- HAMBLER D. J., DIXON J. M. 2003. Biological Flora of the British Isles No. 230. *Primula farinosa* L. – J. Ecol. 91(4): 694-705.
- HULTÉN E., FRIES M. 1986a. Atlas of North European vascular plants North of the Tropic of Cancer. II. Taxonomic index to the maps 997-1936, maps 997-1936. Koeltz Scientific Books, Königstein. xi + 499-968 ss.
- HULTÉN E., FRIES M. 1986b. Atlas of North European vascular plants North of the Tropic of Cancer. III. Commentary to the Maps. Total Index. Koeltz Scientific Books, Königstein. s. 969-1172.
- JUTRZENKA-TRZEBIATOWSKI A., DZIEDZIC J. 1989. Stosunki florystyczne Pojezierza Iławskiego. – Acta Acad. Agricult. Tech. Ols. Agricultura 48: 41-74.
- KAZMIERCZAKOWA R. 2000. Stan populacji pierwiosnki omączonej *Primula farinosa* na stanowisku w Beskidzie Sądeckim. – Chrońmy Przyr. Ojcz. 56(4): 69-72.
- KAZMIERCZAKOWA R. 2001. CR *Primula farinosa* L. Pierwiosnka omączona. – W: KAZMIERCZAKOWA R., ZARZYCKI K. (red.), Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe. Polska Akademia Nauk, Instytut Botaniki im. W. Szafera, Instytut Ochrony Przyrody, Kraków, s. 287-289.
- KLINGGRAEFF H. VON 1881. Versuch einer topographischen Flora der Provinz Westpreussen. – Schrift. Natur. Gesell. Danzig, NF 5(1-2): 82-232.
- KLINGGRAEFF J. C. VON 1848. Flora von Preussen. Die in der Provinz Preussen wildwachsenden Phanerogamen nach natürlichen Familien geordnet und beschrieben. In Commission bei A. Baumann, Marienwerder, 560 ss.
- KLINGGRÄFF J. C. VON 1854. Nachtrag zur Flora von Preussen. In Commission bei Eduard Lehvysohn, Marienwerder, 116 ss.
- KLINGGRAEFF J. C. VON 1866. Die Vegetationsverhältnisse der Provinz Preussen und Verzeichnis der in derselben bisher gefundenen Phanerogamen. Zweiten Nachtrag zur Flora der Provinz Preussen. In Commission bei Eduard Lehvysohn, Marienwerder, viii + 173 ss.
- LÜTZOW C. 1892. Seltene und zweifelhafte Pflanzen in Westpreussen. – Ber. Westpreuss. Bot.-Zool. Ver. 15: 16-17.
- MATUSZKIEWICZ W. 2005. Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski. PWN, Warszawa, 537 ss.
- MARKOWSKI R., BULIŃSKI M. 2004. Ginące i zagrożone rośliny naczyniowe Pomorza Gdańskiego. Endangered and threatened vascular plants of Gdańskie Pomerania. – Acta Bot. Cassub., Monogr. 1: 1-75.
- MENGE A. 1839. Catalogus plantarum phanerogamicarum regionis Grudentinensis et Gedanensis. C. G. Röthe, Grudentiae, 442 ss.
- MEUSEL H., JÄGER E., RAUSCHERT S., WEINERT E. 1978. Vergleichende Chorologie der zentraleuropäischen Flora – Karten. Band II. VEB Gustav Fischer Verlag, Jena, s. 259-421.
- MÜLLER W. 1898. Flora von Pommern. Verlag von Johs. Burmeister, Stettin, vi + 352 ss.

- MÜLLER W. 1904. Flora von Pommern. Johs. Burmeister's Buchhandlung, Stettin, iv + 368 ss.
- NOCNY W. 2005. Nowy Port. Wyd. Oskar, Gdańsk, 298 ss.
- PAWŁOWSKA S. 1963. Rząd: Primulales, Pierwiosnkowce (z wyjątkiem rodzaju *Anagallis*). – W: PAWŁOWSKI B. (red.), Flora polska. Rośliny naczyniowe Polski i ziem ościennych. 10. Dwuliścienne wolnopłatkowe-dwuokwiatowe. Część VIII. Zrosłopłatkowe. Część I. PWN, Warszawa, s. 38-47, 51-76.
- PELCZAR M. 1967. Jezioro Zaspą w świetle dawnych materiałów kartograficznych. – *Zesz. Geogr. WSP w Gdańsku* 9: 215-221.
- POLAKOWSKI B. 1962. Ochrona ginących gatunków roślin torfowiskowych na Pomorzu Wschodnim. – *Ochr. Przyr.* 28: 137-157.
- PREUSS H. 1911. Die Vegetationsverhältnisse der westpreußischen Ostseeküste. – *Ber. Westpreuss. Bot.-Zool. Ver.* 33: 1-119 + mapa.
- PREUSS H. 1928. Das Herbarium Klinsmann unter besonderer Berücksichtigung der Danziger Adventivflora. – *Ber. Westpreuss. Bot.-Zool. Ver.* 50: 201-230.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących roślin objętych ochroną. – *Dz. Ust.* 168, Poz. 1764: 11800-11813.
- REYGER G. 1768. Die um Danzig wildwachsende Pflanzen nach ihren Geschlechtstheilen geordnet und beschrieben. Daniel Ludewig Wedel, Danzig, 431 ss.
- STEFFEN H. 1931. Vegetationskunde von Ostpreussen. Verlag von Gustav Fischer, Jena, xiii + 406 ss.
- ZAJĄC A. 1978. Założenia metodyczne „Atlasu rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce”. – *Wiad. Bot.* 22(3): 145-155.
- ZAJĄC A., ZAJĄC M. (red.) 2001. Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce. Nakł. Prac. Chorologii Komputerowej Inst. Botaniki UJ, Kraków, xii + 716 ss.
- ZARZYCKI K., SZELAĞ Z. 2006. Red list of the vascular plants in Poland. Czerwona lista roślin naczyniowych w Polsce. – W: MIREK Z., ZARZYCKI K., WOJEWODA W., SZELAĞ Z. (red.), Red list of plants and fungi in Poland. Czerwona lista roślin i grzybów Polski. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków, s. 9-20.
- ŻUKOWSKI W., JACKOWIAK B. 1995. Lista roślin naczyniowych ginących i zagrożonych na Pomorzu Zachodnim i w Wielkopolsce. – W: ŻUKOWSKI W., JACKOWIAK B. (red), *Ginące i zagrożone rośliny naczyniowe Pomorza Zachodniego i Wielkopolski*. – *Prace Zakładu Taksonomii Roślin UAM w Poznaniu* 3: 9-96.

Summary

The aim of the research was to verify distribution and threat category of *Primula farinosa* L. in the Pomorze Gdańskie region. The only locality recorded in the region was situated near Gdańsk-Zaspą (ATPOL grid square DA80b). It should be treated as historical due to habitat destruction. The species is regionally extinct (RE) as it was hitherto evaluated by Markowski and Buliński (2004).